

Резюме

Грамацький Е.М. Правова кваліфікація у міжнародному приватному праві: проблемні питання.

У статті проаналізовано теоретичні та практичні проблеми здійснення правової кваліфікації у міжнародному приватному праві. Визначено основні причини та випадки виникнення конфлікту кваліфікації, досліджено переваги та недоліки окремих підходів для усунення конфлікту кваліфікації у міжнародному приватному праві.

Ключові слова: правова кваліфікація, конфлікт кваліфікації, правозастосування, *lex fori*, *lex causae*.

Резюме

Грамацький Э.М. Правовая квалификация в международном частном праве: проблемные вопросы.

В статье проанализированы теоретические и практические проблемы осуществления правовой квалификации в международном частном праве. Определены основные причины и случаи возникновения конфликта квалификации, исследованы преимущества и недостатки отдельных подходов для устранения конфликта квалификации в международном частном праве.

Ключевые слова: правовая квалификация, конфликт квалификации, правоприменение, *lex fori*, *lex causae*.

Summary

Gramatskiy E. Legal qualification in private international law: problematic issues.

Theoretical and practical issues of the implementation of legal qualifications in international private law are analyzed in the article. The main causes and cases of conflict of qualification are identified, the advantages and disadvantages of individual approaches to eliminate conflict of qualification in private international law are investigated.

Key words: legal qualification, qualification conflict, enforcement, *lex fori*, *lex causae*.

УДК 347.251.2

П.Д. ГУЙВАН

Петро Дмитрович Гуйван, кандидат юридичних наук, заслужений юрист України, докторант Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ФЕНОМЕН ВЗАЄМНИХ ПЕРЕБІГІВ НАБУВАЛЬНОЇ ТА ПОЗОВНОЇ ДАВНОСТЕЙ

Правовий інститут набувальної давності не є новим, він був відомим здавна. Історично він характеризувався самостійним і незалежним володінням «як на праві повної власності», що виключає як можливість винагороди «документальному» власнику, так і право останнього на відібрання майна після спливу позовної давності¹. Адже за будь-яких обставин у разі початку набувального строку давнісний володілець не просто фізично утримує річ. Оскільки цивільно-правовий строк є невід'ємною складовою змісту суб'єктивного права, особа протягом набувальної давності реалізує своє право на безтитульне давнісне володіння. Такий процес не можна вважати фактичним станом, це суб'єктивне матеріальне право, яке має конкретний обсяг, обмежене строком і здатне до захисту².

Проблематика, пов'язана з правовим статусом давнісного володіння та користування майном, відображена у працях Д.І. Мейера, Г.Ф. Шершеневича, К.І. Скловського, В.А. Рахміловича, Д.В. Лоренца, В.І. Цікала та інших. Разом із тим, попри численні публікації, єдиного підходу до юридичного оформлення цих відносин не напрацьовано. Наразі відсутній належний їхній аналіз з темпоральної точки зору. Певної плутанини додає нечіткість сучасного цивільного законодавства та неоднозначність правозастосовних підходів у досліджуваній царині. Відсутнє однозначне розуміння добросовісності набуття чужого майна, моменту, від якого добросовісність виникає та тривалості її кваліфікуючих ознак, юридичного взаємозв'язку між перебігами набувальної та позовної давностей.

Відтак, метою даної праці є з'ясування питання про врегулювання у чинному законодавстві України порядку встановлення і строків давнісного володіння та користування чужою річчю, а також про правові наслідки такого володіння. Предметом дослідження є існуючий нормативний матеріал та судова практика, а також доктринальні напрацювання у коментованій царині.

Соціальна значимість права, яке тривалий час не використовується з огляду на небажання чи неможливість реалізації вірителем своїх повноважень, та, навпаки, досить довге користування боржником майном, всупереч закону та чужому праву, здавна привертала увагу дослідників. Вони розуміли, що фактор часу не може не враховуватися при побудові відповідного юридичного механізму. Втім, у різні історичні періоди правозгашувальне та правовстановлююче значення темпоральних матеріально-правових інститутів та їхня взаємопов'язаність мали далеко не однозначні фахові й нормативні інтерпретації. Тож абсолютно очікува-

ною та практичною за таких обставин була легітимація фактичного володіння у якийсь спосіб. З плином багатьох епох стало очевидним, що досягти суспільно бажаного результату можна лише завдяки задіянню темпоральних чинників. Фактично було запроваджене правило про отримання права власності на чужу річ у результаті спливу встановленого періоду належного володіння нею. Так, відповідно до Законів Дванадцяти таблиць за набувальною давністю (*usucapio*) рухома річ переходила у власність після спливу одного року володіння, а нерухома – після двох років. При цьому необхідним було дотримання ще низки умов: річ не повинна була бути вкраденою, вимагалася добросовісність володіння, строк давності повинен був текти безперервно³. Набуття права одним суб'єктом через давність володіння (*usucapio*) означало одночасно і втрату цього ж права іншим. Але момент такого переходу визначався вже не часом закінчення позовного домагання, а саме спливом набувального строку окупації. Іншими словами, в цивільному законодавстві почав застосовуватися матеріально-правовий інститут набувальної давності.

У подальшому механізм набуття права власності внаслідок тривалого володіння чужим майном розвивався поряд із розвитком суспільних відносин. Зокрема, у ст. 9 Псковської судної грамоти – правовій пам'ятці XIV–XV ст. ст. – давнісним визнається таке володінням, котре виключає сторонній вплив і виражається в обробці землі, або таке, у якому чітко простежується бажання володільця набувати земельну ділянку у власність. До умов давності володіння Грамота відносить: неперервність, беззаперечність, відкритість володіння, а також наявність строку (4 або 5 років)⁴.

Наступний поступ соціального прогресу супроводжувався розширенням сфери застосування давнісного набувального інституту та стабілізацією його юридичного нормування. Так, у Повному зводі законів Російської імперії, що був виданий на початку XX ст., давнісним володінням (земською давністю) визнавалося спокійне, беззаперечне його здійснення протягом законом визначеного часу, який називається строком давності. У ст. 533 Зводу були прописані наступні умови для обчислення вказаного давнісного строку: володіння має здійснюватися спокійно, беззаперечно та безперервно, «у вигляді власності» і має тривати десять років⁵.

На сучасному етапі регулювання майнових відносин правило про можливість набуття власності за давністю володіння сформульоване у ч. 1 ст. 344 ЦКУ. Набувальна давність починається від моменту добросовісного заволодіння чужою річчю і триває протягом всього часу відкритого та безперервного нею володіння. Будь-яких застережень щодо переривання чи зупинення даного строку закон не містить. Правило ч. 3 ст. 344 ЦКУ про набуття за давністю володіння майна у власність **особами, що заволоділи ним на підставі договору, не повернувши після закінчення дії договору**, можна розглядати як спеціальну норму, оскільки в такому випадку набувальна давність має місце при завідомо незаконному володінні на момент початку її перебігу. У зазначеному випадку набувальний строк починається після спливу позовного, тому після закінчення останнього незаконний недобросовісний володільець отримає можливість через певний час стати власником майна.

Аналіз Глави 24 Цивільного Кодексу України свідчить про те, що набувальна давність є самостійним способом набуття права власності із характерними ознаками, які дають підстави для його відокремлення від інших підстав⁶. Неважко помітити, що правова структура коментованого правового механізму не проста, особа може отримати право власності на чужу річ лише за наявності усіх чинників, що входять до його складу та мають юридичне значення. Як указано у ст. 344 ЦКУ, право власності набуває особа, що заволоділа майном у порядку, встановленому цією нормою, і продовжує надалі відкрито та безперервно володіти ним протягом визначених строків.

У цивілістичній літературі набувальна давність переважно оцінюється як певний строк, сплив якого має правове значення⁷. З такою тезою категорично не можна погодитися. Закінчення такого строку, безумовно, є визначальним для набуття права власності, і в цьому полягає цивільно-правова результативність його спливу. Проте початок та сам перебіг набувальної давності теж має неабияке значення для визначення обсягу матеріальних цивільних прав та обов'язків, правового положення їхніх носіїв. Український закон, хоча поки що невпевнено, але цілеспрямовано запроваджує механізм реалізації права володіння чужою річчю і права на захист від порушення такого володіння, в тому числі і від власника. Саме в розумінні проміжку часу, що визначає тривалість відповідних суб'єктивних прав такого володільця як складової змісту певного повноваження, і проявляється друга властивість набувальної давності.

Традиційно, і сучасний період не є винятком, низка досить авторитетних вчених-цивілістів протиставляє правовий механізм отримання власності в результаті спливу строку давнісного володіння іншому способу набуття даного права – добросовісному придбанню речі від неповноважного традента. Зокрема, вони вказують, що добросовісний набувач за відмови власникові у виндикаційному домаганні здатен отримати право власності тільки за давністю володіння, іншого способу не передбачено чинним законодавством⁸. Інакше кажучи, добросовісна особа, яка отримала захист від виндикації, продовжує володіти без титулу, незаконно і аби стати власником – потребує набувальної давності⁹. Інші дослідники більш толерантно оцінюють правовий механізм набуття власності в момент добросовісного отримання речі від неповноважного продавця, але при цьому вони також задіюють інститут давності набувальної, надаючи їй нульової тривалості (моментальна набувальна давність)¹⁰.

Ми вважаємо такий підхід не зовсім виваженим. Насправді, з урахуванням доктринальних напрацювань, можемо дійти обґрунтованого висновку про різну юридичну сутність набуття права власності добросовісним набувачем від неповноважного відчужувача та в режимі набувальної давності. Попри те, що дося-

гається, принаймні зовнішньо, однаковий результат, задіюються відмінні правові та соціальні стрижні. Давність як основа подальшої власності реалізує мовчазне погодження попереднього носія права на уступку іншій особі, це відбувається за згоди власника або без такої, але його пасивність протягом встановленого законом періоду вільно чи невільно має юридичне значення. Натомість за наявності обставин, вказаних у ч. 1 ст. 388 ЦКУ, можливість особи, яка втратила річ, повернути її припиняється якраз не з огляду на тривале користування іншим суб'єктом, а саме в зв'язку з набуттям останнім права власності. Сене та значення придбання права власності за давністю володіння полягає у тому, що власник втратив інтерес до права і не вимагає його здійснення. Слід визнати цілком правильним твердження В.А. Рахміловича: набувальна давність застосовується, зокрема, у тих випадках, коли річ могла бути витребувана у добросовісного набувача, коли ж майно не може бути витребуване – немає місця для набувальної давності¹¹.

І з урахуванням цього сфера застосування набувальної давності для добросовісних набувачів насправді значно звужується: за чинним українським законодавством такі суб'єкти стануть власниками утримуваного майна тільки за наявності складного фактичного складу: 1) річ отримана безоплатно або вона свого часу вибула від власника з дефектом волі останнього; 2) власник протягом позовної давності не витребував річ із добросовісного незаконного володіння. Відтак, саме звуженням застосування давнісного набувального інституту до добросовісних набувачів певною мірою пояснюється розширення кола осіб, що можуть отримати власність за давністю володіння, за рахунок суб'єктів, які не повернули майно після закінчення строку договору. Однак правовий режим набуття власності останніми та добросовісними особами не є тотожним. Різниця не тільки у тривалості належного давнісного володіння нерухомим майном (для добросовісних набувачів цей період становить 10 років, тоді як для володільців, що продовжують утримувати чуже майно після спливу договору – 15 років). Істотно відрізняється і порядок обчислення набувальної давності. У першому випадку вона починається від терміну заволодіння, а у другому – після закінчення позовної давності.

Між тим, свого часу дослідниками коментованого питання була висловлена думка, що набувальна давність, незважаючи на наявність всіх окремо для неї вказаних у законі умов, не може мати місце, якщо в той же самий час не було давності, що погашає право¹². І хоча дана теза була запроваджена ще тоді, коли згідно із законодавством вплив позовної давності за вимогами про повернення майна з чужого незаконного володіння одночасно означав і набуття нетитульним володільцем права власності на річ, вона, на нашу думку, зберегла певне обмежене втілення і зараз. У сучасній доктрині теж популярною є точка зору, відповідно до якої обов'язковою умовою набуття власності за давністю володіння мусить бути вплив позовної давності – періоду на судовий захист порушеного речового права первинного власника. Інакше, мовляв, ситуація буде абсурдною: у особи буде існувати право на відшкодування, тоді як набувальна давність вже спливла і володільць став власником¹³.

Це питання потребує детальнішого критичного дослідження. Дійсно, за чинним законодавством деякі набувні строки починаються тільки після спливу позовної давності, і в цьому аспекті озвучене правило є справедливим. Наприклад, перебіг набувальної давності для особи, яка заволоділа чужим майном на підставі договору і не повернула його після закінчення дії угоди, починається після спливу позовної давності (ч. 3 ст. 344 ЦКУ). Остання, в свою чергу, починається від моменту порушення суб'єктивного права власника (титульного володільця), тобто від дати, коли майно мало бути повернене (для договірних взаємин загальне правило про врахування при обчисленні позовного строку суб'єктивного чинника – моменту усвідомлення носієм права факту порушення та отримання інформації про порушника – не діє в силу припису ч. 1 п. 5 ст. 261 ЦКУ). Отже, для даної категорії набувачів давнісне володіння почнеться через три роки після порушення, якщо позовна давність не переривалась чи не зупинялась. Тож можна стверджувати, що без початку чи закінчення позовної давності не відбудеться перебіг давності набувальної у разі, коли особа заволоділа майном на підставі договору з його власником, але останній після закінчення дії угоди не вимагав повернення речі. У цьому випадку за прямою вказівкою закону перебіг давності набувальної починається тільки після спливу позовної.

Втім, дане правило не є абсолютним, у інших ситуаціях цивільне законодавство України створює можливість для набуття чужого майна у власність за давністю володіння незалежно від перебігу позовного строку, іноді навіть ще до того, як розпочнеться позовна давність за вимогами власника. Скажімо, неволодіючий власник майна може захистити своє суб'єктивне право, пред'явивши позов до суду з вимогою до володіючого невластника. Давнісний строк для захисту суб'єктивного права обчислюється від часу, коли віритель довідався про порушення чи про особу порушника. Якщо відповідач заволодів майном на підставі договору з його власником, термін початку перебігу давності обраховується, як правило, від дати порушення умов цивільно-правової угоди. Коли ж відносини з витребування регулюються нормами речового права (наприклад, при втраті власником речі не зі своєї волі), перебіг позовної давності починається, переважно, від часу встановлення особи, яка порушила право. Але в такому разі цілком припустимо, що перебіг давнісного строку почнеться вже після того, як добросовісний володільць стане власником речі за набувальною давністю, позаяк закон пов'язує перебіг набувального строку зі спливом давності лише для відносин, коли особа заволоділа майном на підставі договору з його власником. У результаті власник, від якого майно вибуло поза його волю, певний час не зможе звернутися до суду за захистом права власності, оскільки йому не відома особа, що порушила право. А потім після спливу набувального строку, навіть якщо ця особа стане відомою, судовий захист прав такого суб'єкта буде також неможливим, оскільки право власності на річ вже не буде йому належати і тому не підлягає захисту.

Як бачимо, діюча редакція цивільно-правових норм, що регулюють вказані відносини, несприятлива для неволодіючого власника. Крім того, конструкція ч. 1 ст. 261 ЦК України є такою, що практично не дає змоги власнику ефективно захистити своє матеріальне право при вибутті майна із його володіння поза волею останнього. Як уже зазначалося, положення коментованої норми про початок перебігу позовної давності від часу, коли суб'єкт довідався про особу, яка його порушила, має застосовуватися при порушенні абсолютних суб'єктивних прав, зокрема, права власності. При цьому заволодіння чужою річчю має відбуватися не на підставі цивільно-правового договору. Водночас внесення до ч. 1 ст. 344 Цивільного кодексу положення, аналогічного тому, що міститься в ч. 3 цієї статті щодо набуття права власності на чуже майно за набувальною давністю через певний строк після спливу позовної давності, а не після фактичного заволодіння річчю, може порушити права добросовісного нетитульного володільця: за умови, що перебіг давнісного строку за вимогами, які витікають з порушення речового права, починається від моменту отримання потерпілим відомостей про особу, яка вчинила порушення, а перебіг набувального строку почнеться після спливу давнісного, добросовісний володільця може взагалі не бути права власності на майно за набувальною давністю.

При цьому часто стає невизначеним момент набуття права власності за давністю володіння. Позовна давність протягом своєї тривалості може зупинитися чи перериватися. Чинники, які зумовлюють відповідне коригування обчислення даного строку, відомі, як правило, лише власникові, і навряд чи він буде їх оприлюднювати. За таких обставин буває важко встановити початок, а відтак, і момент закінчення набувального строку, бо володільцеві не завжди точно відомо, коли закінчилася позовне домагання за вимогами до нього. У такій ситуації, як вказував І.С. Енгельман, умаляється значення належних відповідачеві-володільцеві заперечень проти ввідикації. «Яка користь виставляти докази давнісного володіння, якщо позивач може спростувати їх тим, що для нього позовний строк починається не з того моменту, як те рахує відповідач»¹⁴.

З огляду на викладене вважаємо за необхідне внести зміни до чинного законодавства про набувальну давність: в усіх без винятку випадках її перебіг повинен починатися від часу заволодіння річчю. А особливості характеру заволодіння мають враховуватися шляхом встановлення різної тривалості набувального строку. Власне кажучи, запропонований варіант у абсолюті теж не є ідеальним, і ми це усвідомлюємо. Так, якщо завжди буквально дотримуватися правила про обов'язкове відмежування моментів закінчення позовної та початку набувальної давності, можуть виникнути деякі наслідки іншого небажаного стибу. Утім, вони набагато легше усуваються як шляхом нормативного коригування, так і на рівні правозастосування. Скажімо, за українським законодавством перебіг позовної давності за вимогами про витребування речі починається від моменту, коли власник дізнався про особу фактичного володільця – порушника його речового права. Цей момент може сильно відрізнятись від дати окупації майна. Для добросовісного набувача давнісне володіння починається від часу отримання речі і надалі триває до закінчення встановлених строків. Якщо протягом даного часу власник не отримує інформації про порушника, у нього не виникне позовне домагання, але це жодним чином не вплине на набувальну давність: після її закінчення володільця набуває право власності. На наш погляд, це цілком нормальне явище, оскільки за іншого способу регулювання і давність позовна, і як наслідок давність набувальна в окремих випадках не настане ніколи.

Деяко інший наслідок отримаємо, якщо позовна давність почалася протягом перебігу набувального строку (наприклад, власник у цей період дізнався про володіння), але до закінчення набувальної давності позов так і не був пред'явлений. Утім, в останньому випадку може трапитися, що позовна давність виникла якраз наприкінці набувального строку, що сильно ускладнить чи навіть унеможливить підготовку та пред'явлення ввідикаційного позову за дуже короткий період. Чи являє собою така ситуація незручність для власника? Безумовно. Ось тут і має спрацювати коригувальний правовий механізм для загального правила: дану конструкцію теж слід врахувати нормативно, наприклад шляхом подовження набувальної давності на мінімально необхідний строк для пред'явлення позову (наприклад, шість місяців), якщо протягом її нормальної тривалості власник пред'явить володільцеві несудову вимогу, і позовна давність за такою вимогою виникла не більш як за два місяці до спливу нормального перебігу набувальної давності.

На практиці цілком реальною є ситуація, коли пред'явлення ввідикаційного позову до нетитульного володільця річчю відбулося протягом набувального строку, але під час судового розгляду справи останній спливе. Оскільки жодних застережень стосовно можливості переривання чи зупинення набувальної давності у таких випадках цивільний закон не містить, отримаємо фактичне становище, згідно з яким на момент винесення судового рішення давнісний володільця перетвориться на власника, тоді як позивач втратить те матеріальне право, за захистом якого він звертався. Як результат, позивачу буде відмовлено у правовому захисті у зв'язку з припиненням існування самого суб'єктивного права. Таке становище не сприяє стабільності та одноманітності регулювання коментованих відносин.

На підставі проведеного дослідження можемо зробити певні **висновки**. Сучасне законодавство на відміну від законодавства XIX ст. не пов'язує момент закінчення позовної давності з моментом закінчення набувальної, воно також не завжди ув'язує початок набувальної давності із закінченням перебігу позовної. Відтак, між кінцевими термінами вказаних строків може бути досить тривалий проміжок часу. Протягом цього періоду документальний власник часто не може повернути собі річ, оскільки можливість примусового захисту права вже скінчилася, а інша особа, володіючи річчю, не стає її власником. Виникає фактично нове речове право – право на нетитульне давнісне володіння чужою річчю. Тривалість дії такого права становить час від добросовісного заволодіння (і в цьому випадку частково може збігатися з перебігом позовної давності) або від закінчення позовної давності при неповерненні речі, отриманої за договором.

У разі набуття нетитульним володільцем права власності на майно за набувальною давністю пред'явлення до нього віндикаційного позову виключається: з таким позовом до суду може звернутися лише власник, але у речі не може бути декількох власників, право власності позивача припиниться. Але цивільним законом попередньому власнику має бути надане право на судовий захист, а ст. 344 ЦК – доповнена нормою такого змісту: «При набутті володільцем права власності на майно за набувальною давністю право власності попереднього власника на дане майно припиняється. У разі, коли перебіг позовної давності за вимогами власника про повернення майна, яке вибуло з володіння не з його волі, не вплив до моменту набуття володільцем права власності на чуже майно за набувальною давністю, попередній власник може звернутися до суду з вимогою про визнання за ним права власності на спірне майно в межах строків позовної давності, що залишилися, а якщо цей строк становить менше шести місяців, то він продовжується до шести місяців». Подовження давнісного строку до шести місяців необхідне тому, що позивачу при пред'явленні позову буває важко встановити точну дату початку перебігу набувальної строку, а відтак і моменту набуття права власності за набувальною давністю. У ч. 3 ст. 344 ЦКУ слід також зазначити, що набувальна давність для визначених у ній випадків починає свій перебіг від моменту неповернення майна на виконання договору володільцем.

¹ Бутовский А.Н. Давность и юридические лица / А.Н. Бутовский // Вестник права и нотариата. – 1909.– № 2. – С. 2.

² Гаджиев Г.А. О субъективном имущественном праве добросовестного владельца / Г.А. Гаджиев // Актуальные проблемы науки и практики коммерческого права : сб. научных статей. – М.: Волтерс Клувер, 2005. – Вып. 5. – С. 274.

³ Памятники римского права: Законы XII таблиц. Институции Гая. Дигесты Юстиниана. – М.: Зерцало, 1997. – С. 8.

⁴ Российское законодательство X–XX веков: в 9 т. / под общ. ред. Чистякова О.И. – М.: Юридическая литература, 1984. – Т. 1: Законодательство Древней Руси / отв. ред. Янин В.Л. – С. 332.

⁵ Полный сводъ законовъ Россійской имперіи в 2-хъ книгахъ / сост. А.Л. Саатчиан. – СПб.: Законоведение, 1911. – Кн. 2. – С. 822–823.

⁶ Северова С.С. Набувальна давність у цивільному праві України: Питання застосування за матеріалами судової практики / С.С. Северова // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2011. – Вип. 17. – С. 115. – (Серія «Право»).

⁷ Цікало В.І. Поняття набувної давності / В.І. Цікало // Держава і право. Юридичні і політичні науки. – К.: Інститут держави і права НАН України, 2001. – Вип. 13. – С. 289–290.

⁸ Авласевич А.И. Проблемы приобретения права собственности от неуправомоченного отчуждателя, владения и владельческой защиты / А.И. Авласевич : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ibil.ru/index.php?type=review&area=1&p=articles&id=708>

⁹ Скловский К.И. Собственность в гражданском праве: учеб.-практ. пособ. / К.И. Скловский. – М.: Дело, 1999. – С. 253.

¹⁰ Морандьер Жулио де ла. Гражданское право Франции / Жулио де ла Морандьер ; пер. с франц.: Е.А. Флейшиц. – М.: Иностранная лить-ра, 1960. – Т. 2. – С. 138.

¹¹ Рахмилович В.А. О праве собственности на вещь, отчужденную неуправомоченным лицом добросовестному приобретателю (к вопросу о приобретении права от неуправомоченного лица) / В.А. Рахмилович // Проблемы современного гражданского права: сб. статей / отв. ред. В.Н. Литовкин, В.А. Рахмилович. – М.: Городец, 2000. – С. 127–128.

¹² Боровиковский А. Отчет судьи. Давность / А. Боровиковский. – С-Пб., 1892. – С. 58.

¹³ Бабаев А.Б. Система вещных прав: монографія / А.Б. Бабаев. – М.: Волтерс Клувер, 2007. – С. 73.

¹⁴ Энгельман И.Е. О давности по русскому гражданскому праву: Историко-догматическое исследование / И.Е. Энгельман. – М.: Статут, 2003. – С. 18.

Резюме

Гуйван П.Д. Феномен взаємних перебігів набувальної та позовної давностей.

У статті проведено аналіз правової сутності набувальної давності в цивільному праві. Досліджено зміст суб'єктивного права незаконного набувача на давнісне володіння майном протягом встановленого законом строку і співвідношення його в темпоральному сенсі з правом власника на витребування речі з чужого володіння. Проаналізовано взаємозв'язки між перебігами набувальної і позовної давності та визначено наслідки закінчення зазначених періодів. На базі наукового аналізу змісту і призначення даних строків здійснено їх розмежування за специфічністю ознак та правових наслідків.

Ключові слова: набувальна давність, позовна давність, віндикація, документальний власник.

Резюме

Гуйван П.Д. Феномен взаимных течений приобретательной и исковой давности.

В статье проведен анализ правовой сущности приобретательной давности в гражданском праве. Исследовано содержание субъективного права незаконного приобретателя на давностное владение имуществом в течение указанного срока и соотношение его в темпоральном смысле с правом собственника на истребование вещи из чужого владения. Проанализированы взаимосвязи между течениями приобретательной и исковой давности и определены последствия окончания указанных сроков. На базе научного анализа содержания и назначения данных сроков осуществлено их разграничение по специфичности признаков.

Ключевые слова: приобретательная давность, исковая давность, виндикация, документальный владелец.

Summary

Guyvan P. The phenomenon of the mutual course of acquisitive prescription and limitation of action.

The article analyzes the legal nature of acquisitive prescription in civil law. The content of the subjective right of an illegal purchaser to prescriptive possession of property during a specified period and its correlation in the temporal sense with the right of the owner to reclaim things from someone else's possession is researched. The relationship between courses of acquisitive prescription and

limitation of action are analyzed and the consequences of terminating these terms are defined. The differentiation of these terms by the specificity of characteristics is made on the basis of scientific analysis of contents and purposes of these terms.

Key words: acquisitive prescription, limitation of action, vindication, documentary owner.

УДК 349.22: [347.155:378.091.12-057.17] – (045)

Б.М. ГУК

Богдан Михайлович Гук, кандидат юридичних наук, доцент, начальник відділу кадрів Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ЗАВІДУВАЧА КАФЕДРИ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ І ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ

Серед пріоритетів державної політики в умовах реформування освітянської сфери вбачається необхідність формування якісного складу керівних і науково-педагогічних кадрів закладу вищої освіти, як обов'язкових учасників освітнього процесу.

Провідне місце в організації освітнього процесу в закладах вищої освіти III–IV рівня акредитації займає завідувач кафедри, який здійснює керівництво кафедрою, забезпечує організацію освітнього процесу, виконання навчальних планів і програм навчальних дисциплін, а також контроль за якістю викладання навчальних дисциплін, навчально-методичною та науковою діяльністю викладачів¹. За змістом таких законодавчо закріплених повноважень посада завідувача кафедри набуває статусу керівного працівника, що підтверджується і низкою підзаконних актів, проаналізованих нижче. Водночас ч. 1 ст. 55 Закону України «Про вищу освіту» посаду завідувача кафедри віднесено до категорії науково-педагогічних працівників, основним завданням яких є провадження навчальної, методичної, наукової та організаційної діяльності².

Таким чином, законодавець одночасно наділив завідувача кафедри, з одного боку, управлінськими функціями з організації та забезпечення освітнього процесу, а з іншого, як науково-педагогічного працівника, – функціями практичної реалізації навчальної (освітньої), методичної, наукової складової освітнього процесу, іншими словами – провадження викладацької роботи і наукових досліджень. Таке поєднання в одній посаді організаційних і практичних напрямів освітньої і наукової діяльності породжує низку проблем як у теоретичному визначенні поняття та змісту посади «завідувач кафедри», так і в правозастосовній практиці щодо визначення посадових обов'язків керівника кафедри при укладанні трудового договору із закладом вищої освіти. На таку думку наштовхує дослідження нормативних актів, наукових джерел, а також вивчення практичної діяльності окремих закладів вищої освіти щодо визначення статусу завідувача кафедри і його повноважень.

На різних наукових рівнях проблеми правого регулювання трудових відносин і статусу науково-педагогічних працівників, певною мірою й завідувача кафедри, досліджували І. Дзюба, Ю. Єпіфанова, Т. Романенко, Т. Красюк, Д. Черкашин, О. Святоцький, Г. Яковлева та інші науковці. Незважаючи на значний науковий інтерес до проблеми діяльності науково-педагогічних працівників, практично не досліджуються проблеми правового статусу завідувача кафедри у закладі вищої освіти III–IV рівня акредитації. На нашу думку, актуальною і нині залишається теза Д. Черкашина, що законодавство у сфері вищої освіти «є значною мірою невпорядкованим, суперечливим, складним і подекуди неможливим для реалізації»³. Таке становище призводить до «неоднозначності застосування переліку, зокрема неправильного зазначення посад, неточностей посад за назвою, віднесення до НПП інших працівників, які не можуть бути віднесені до них»⁴.

З огляду на колізійні положення нормативно-правових актів, що визначають місце керівника кафедри в освітньому процесі, неоднозначні нормативні й наукові підходи до формування понятійного апарату категорій науково-педагогічного працівника та завідувача кафедри, нині залишається актуальною потреба у продовженні дослідження цієї проблеми.

Метою даної статті є дослідження правової природи посади завідувача кафедри і її зіставлення з посадою науково-педагогічного працівника, визначення місця завідувача кафедри в системі управління закладом вищої освіти та освітньому процесі, формування власного бачення особливостей статусу й трудових відносин завідувача кафедри у закладі вищої освіти, розробка авторських пропозицій щодо шляхів вирішення порушеної проблеми.

Перші проблеми реалізації правових актів, що регулюють трудові відносини науково-педагогічних працівників, зокрема й завідувача кафедри, виникають уже при формуванні штатного розпису закладу вищої освіти й узгодження назви посади керівника кафедри з чинним законодавством, розрахунку кількості посад науково-педагогічних працівників, навчального навантаження тощо.